

Nato-journalismi leijuu omissa maailmoissaan

Keskustelu Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä käy kuumana, mutta journalismi ei ole ainakaan vielä onnistunut tuomaan esiin kaikkia näkökulmia. Toimittajat tyytyvät liian usein toistamaan tunnollisesti päättäjien lausumia eivätkä yritäkään löytää valtiojohdon virallisesta linjasta poikkeavia näkemyksiä. Pelkän ”Lipponen sanoo -journalismin” rinnalle kaivattaisiin nykyistä rohkeampia lähestymistapoja. Jos päättäjät eivät itse ymmärrä tai halua kertoa kansalle mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutuksista, journalistien on tehtävä se.

Tarkastelen tässä artikkelissa, millaista Nato-keskustelua suomalaisissa tiedotusvälineissä käytiin vuonna 2002. Ensin luon yleiskatsauksen koko vuoden aikana ilmestyneisiin Nato-uutisiin. Sen jälkeen tarkastelen ajanjaksoa, jolloin Nato oli otsikoissa tavallista tiheämmin, nimittäin marraskuista Prahan-kokousta. ”Prahan syksyä” voidaan pitää merkittävänä käännekohtana järjestön historiassa, kutsuttiinhan silloin kertarysäyksellä seitsemän uutta jäsentä, joista monet ovat entisiä neuvostotasavaltoja.

Tutkimukseni lähtökohta on yksinkertainen: uutinen on toimittajan rakentama esitys todellisista tapahtumista. Journalismi on paitsi tiedonvälitystä, myös erilaisten näkemysten valikointia, järjestelyä ja yhdistelyä. Lehden sivulla tai tv-uutisjutussa on vain rajallinen määrä tilaa, joten kaikki mahdolliset näkökulmat eivät voi päästä esiin laajassakaan uutisessa. Valintoja voi kuitenkin tehdä monin eri tavoin: Julkaistaanko kuva isojen herrojen kättelystä vai Natoa kritisoivista asiantuntijoista? Tekevätkö kaikki tiedotusvälineet samantyyppisiä uutisia vai pyrkivätkö ne hakemaan toisistaan poikkeavia, tuoreita näkökulmia?

Aineistoni koostuu sanomalehti- ja televisiouutisista. Naton Prahan-kokouksen uutisoinnin tutkimiseksi keräsin media-aineistoa televisiosta ja sanomalehdistä ajalta 20.–22.11. Mukana olivat Nelosen, Ylen ja MTV3:n pääuutislähettykset sekä kaikki Nato-uutiset Helsingin Sanomista, Aamulehdestä, Keski-suomalaisesta, Satakunnan Kansasta, Iltalehdestä, Ilta-Sanomista ja Kai-

nuun Sanomista. Laajempaan ai-neistooni olen kerännyt näiden lehtien lisäksi juttuja myös Pohjalaisesta, Karjalaisesta, Kalevasta sekä Kymen Sanomista.

Nato-jäsenyys on sellainen kysymys, joka helposti etäännyttävällisten ihmisten kokemusmaailmasta. Kansalaiset ovat kiinnostuneita esimerkiksi hyvinvoinnista, työpaikoista, asunnoista, palveluista ja maksamistaan veroista, kun taas poliitikot joutuvat kantamaan huolta maan politiikasta kokonaisuutena. Tämä näkyy myös Nato-journalismissa, joka tuntuu leijuvan omissa ylhäisissä sfääreissään kaukana todellisesta elämästä.

Esimerkin arkielämän näkökulmasta tarjoaa eräs Pohjalaisessa julkaistu yleisönosastokirjoitus. Kirjoituksen näkökulma on kapea: siinä ollaan huolissaan vain yhdestä puolustusvoimien joukko-osastosta ja sen työpaikoista. Suorasukaisuudessaan kirjoitus haastaa journalismin etsimään vaihtoehtoisia lähestymistapoja totuttujen rinnalle. Sellaista Nato-journalismia, jossa pohditaan jäsenyyden käytännöllisiä vaikutuksia, on kyllä viime aikoina näkynyt joissakin lehdissä, mutta journalismin valtavirta on edelleen varsin yksioikoista lausuntojen toistamista.

Vaikka toimittajat lähes säännönmukaisesti myötäilevätkin vallanpitäjien lausumia, täysin ristiriidatonta Nato-journalismi ei sentään ole. Nato-kysymyksestä erottuu julkisuuden kentällä useita vastakkaisia näkemyksiä, jotka kamppailivat keskenään siitä, kenen määritelmät saavat hallitsevan aseman. Kuviossa vasemmalla olevat näkemykset edustavat sitä julkisuuskuvaa, jonka hallitus ja presidentti haluavat toiminnastaan välittää. Oikealla puolella olevat näkemykset taas horjuttavat valtiojohtoon virallista liturgiaa.

Yksimielisyys – Ristiriitaisuus

Avoim päätöksenteko – Salattu päätöksenteko

Kansan mielipide tärkeä – Kansan mielipidettä ei kuunnella

Aamulehti 21.11.2002

Prinsessa 12.11.2002

Brittialueenhetet taas positiivista
Saddamin ei saanut estettyä uutta paloklakoa

Ulkomaat

Baltian maat juhlivat pääsyä Nato-perheeseen
"Tämä on suuren ilon päivä!"

Ulkomaat

Tällä hetkellä vasta hyyecöettinen apua
Suomelta kysyttiin apua Irak-sotaan

Ulkomaat

Viron parlamentti apodokerasi seistien
Uutinen levisi Tallinnassa kulovalkean tavoin

Ulkomaat

Rauhenkumppaneiden auto pukkoi
Suomi ja Armenia samassa porukassa

Ulkomaat

Iltalehti 22.11.2002

Prahan syksy

Historian siivet havisivat torstaina 21.11., kun Nato kutsui jäsenikseen seitsemän uutta maata, Liettuan, Latvian, Viron, Slovenian, Slovakian, Bulgarian ja Romanian. Tämä oli odotetusti kaikkien tv-kanavien uutislähetysten pääaihe. Nelosen uutisissa herätti huomiota, että toimittaja käytti omassa tekstissään nimitystä ”terroristi- ja roistovaltiot” puhuessaan Naton vihollisista. Ilmaus vaikuttaa kannanotolta, ja siksi on yllättävää, että se on päässyt uutistekstiin asti. Tällaisella sanavalinnalla jutun tekijä ikään kuin etukäteen määrittelee, miten katsojan pitäisi suhtautua kyseisiin valtioihin.

Ulkomaanuutisia koskevista tutkimuksista on havaittu, että media usein pitää yllä kaavamaisia näkemyksiä hyvistä ja pahoista. Media ei ole ainakaan edelläkävijä asenteiden uudistamisessa, vaan päinvastoin uutisissa näkyy vahvasti olemassa olevan hierarkkisen järjestyksen kunnioitus. Tämä kertoo eräästä journalismin vaikeimmasta paradoksista: toisaalta uutisiin kaivattaisiin nykyistä rohkeampaa ja omaperäisempää otetta, mutta toisaalta toimittajalta

eivät saisi mennä mielipiteet ja tosiasiat sekaisin.

Televisiouutisissa oli eräitä kohtia, jotka todennäköisesti eivät ainakaan liisänneet Nato-jäsenyyden kannatusta Suomessa. Jutuissa nimittäin mainittiin, että Naton laajenemisen jälkeen sotilasmenot kasvavat yhdeksässä maassa. Puolustusbudjetin kasvaminen on ollut suomalaisessa Nato-keskustelussa yksi jäsenyyden vastustajien painavimmista argumenteista.

Esimerkiksi Ylen uutisissa olleesta reportaasista kävi ilmi, että Unkari korottaa puolustusbudjettiaan Naton edellyttämään kahteen prosenttiin bruttokansantuotteesta. Näin juttu tuli ruokkineeksi epäilystä siitä, että Suomenkin puolustusbudjettia jouduttaisiin korottamaan, jos Nato-jäsenyys toteutuisi. Ylen uutisissa Natosta ei annettu aivan ehjää ja särötöntä kuvaa, vaan toimittaja toi esille muun muassa tuoreen Nato-maan Unkarin sopeutumisongelmat.

Myös MTV3:n uutisissa Naton kiiltävä julkisuuskuva sai jonkin verran kolhuja. Ainakin uutisissa horjutettiin mielikuvaa Suomen ulkopoliittisen linjan yhtenäisyydestä, jota johto itse on pyrkinyt luomaan ja pönkittämään. Horjuttajaksi studioon oli kutsuttu Ulkopoliittisen instituutin johtaja Tapani Vaahtoranta. Hänen keskeinen viestinsä oli, että Nato on muuttunut, eikä Venäjä ole enää uhka. Niin muodoin Venäjä ei Vaahtorannan mukaan enää ole este Suomen Nato-jäsenyydelle niin kuin joskus takavuosina.

Nämä lausunnot asettuivat osaksi koko julkista Nato-keskustelua leimannutta vastakkainasettelua: Yhtäältä toimittajat ja asiantuntijat kertoivat jatkuvasti, miten lähellä Suomi oli jo Nato-jäsenyyttä. Toisaalta valtiojohto pyrki vakuuttelemaan, että Suomen linjana olisi edelleen sotilaallinen liittoutumattomuus. Kaiken kaikkiaan tämä on ollut yksi Nato-keskustelun voimakkaimpia jännitteitä. Journalismin ansioksi on luettava se, että tämä jännite onnistuttiin tuomaan esiin.

Jännite tuli esiin myös uutisten kerronnassa; esimerkiksi eräässä Ylen jutussa voi nähdä jopa symboliikkaa. Uutiskuva näyttää presidentti Halosta, joka juttelee väenvilinässä Yhdysvaltain presidentin George W. Bushin kanssa. Tämä taputtaa Suomen presidenttiä olkapäälle. Seuraavaksi kuvassa näkyy Naton suuri pyöreä kokouspöytä, jonka ääreen Halonen istahtaa. Vieressä istuva Ranskan presidentti Jacques Chirac nousee seisomaan ja antaa Haloselle herrasmiesmäisen käsisuudelman. Kuvan ja sanan yhteispuheella uutinen kasvaa vertauskuvalliseksi tarinaksi, jossa suurten valtioiden johtajat liehittelevät kainosti hymyilevää Suomi-neitoa. Kuvien aikana toimittaja vahvistaa kuvan sanomaa selostamalla, miten Suomi ”pääsee samaan pöytään” Nato-maiden kanssa.

Samassa jutussa olleessa haastattelussa Halonen sanoo, että Baltian mai-

päälle: ”Ainakaan kiirettä Natoon ei presidentin mielestä siis ole, mutta esteetkin taitavat olla häviämään päin.” Jälkimmäisellä lauseella toimittaja virittelee katsojan pohtimaan tulevaisuutta: Suomi taitaa sittenkin olla liittymässä Natoon lähivuosina, vaikka valtiojohto sen yrittääkin kiistää.

Tomaatit lentelevät, toimittajat pysyvät hiljaa

Naton kokouksen päätöspäivänä show’n varasti hetkeksi kaksi venäläismiestä, jotka heittivät mätiä tomaatteja kohti kokouksen loppusanoja lausunutta pääsihteeriä George Robertsonia. Tomaattimiehet olivat ainoita Naton vastustajia, jotka pääsivät esille tutkimissani tv- uutisissa. He vieläpä pääsivät julkisuuteen omilla sanoillaan: ”Nato on pahempi kuin Gestapo”. Tomaatinviskoijat saivat kaikkien kanavien uutisissa varsin paljon lähetyksia, Nelosella ja Ylellä 22 sekuntia sekä MTV3:lla 13 sekuntia.

Mutta sitten kaikki jatkui taas ennallaan: pelkkää hymistelyä ja pokkurointia isojen herrojen edessä. Toimittajat eivät ryhtyneet pohtimaan, miksi tomaatinheitteijät olivat nähneet vaivaa soluttautuakseen kokoustiloihin. Miksi jotkut protestoivat Natoa vastaan? Onko kyse vain rähinöinnistä rähinöinnin vuoksi? Tällaisia kysymyksiä kukaan ei rojhennut tai viitsinyt esittää. Toimittajat hukkasivat oivan tilaisuuden asettaa mielenosoittajien näkemykset kriittiseen tarkasteluun. Protestia kommentoitiin ainoastaan MTV3:n jutussa, siinäkin varsin kevyesti: kun jutussa näytettiin uutiskuvaa tomaatinheitteijöistä, toimittaja kertoi, että ”onhan täällä ollut myöskin katumielenosoituksia jonkin verran”. Silmiinpistävää on, että koko kolmen päivän uutislähetyksissä tämä oli ainoa maininta mielenosoituksista.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tv-uutiset välittivät Naton kokouksesta sopuisan ja ristiriidattoman vaikutelman. Päätökset tehtiin ennako-odotusten mukaisesti, ja osanottajien välillä näytti vallitsevan hyvä yhteishenki. Tunnelma vaikutti lämpimältä, ja valtionpäämiehet hymyilivät kameroiden edessä. Uutisissa puhuttiin jopa Nato-maiden ”perheestä”. Tomaatteja heitelleet venäläismiehet hieman rikkoivat kokouksen idylliä, mutta pääsihteeri Robertsonin leveä hymy sai tämänkin protestin näyttämään lähinnä huvittavalta. Tomaatinviskojia lukuun ottamatta tv-uutisissa ei näkynyt lainkaan sellaisia toimijoita, jotka olisivat esittäneet Naton vastaisia mielipiteitä. Olisi luullut monellakin asiantuntijalla ja kadunmiehellä olevan mielipiteitä Natosta.

Metaforien käyttö Naton kuvailussa oli hämmästyttävän yhdenmukaista kaikkien kanavien uutisissa. Nato esitettiin lähes poikkeuksetta jonkinlaisena

tilana. Kun kyseessä oli Natoon liittyminen, puhuttiin ”pääsemisestä”. Kun taas kyse oli muista kuin Nato-maista, käytettiin ilmausta ”jäädä ulkopuolelle” tai ”jäädä rannalle”. Nato-jäsenyys kuvattiin miltei yksinomaan myönteisenä ja toivottavana asiana. Tällaisia metaforia toistettiin journalismissa itsesäänselvyytenä myös Suomen EU:hun liittymisen kaikissa vaiheissa.

Lehtijutut valettiin samaan muottiin

Sanomalehtien tavat kuvailla tapahtumia vaihtelivat selvästi vähemmän kuin televisiokanavien, vaikka sanomalehdissä mielipiteiden kirjo tulikin paremmin esiin. Nato-journalismin tutkiminen vahvistaa jo aikaisemmin esille tulleita havaintoja, että eri tiedotusvälineiden ulkomaan uutisointi on monilta osin yhdenmukaista. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että Suomen kaltaisessa vauraassa, mutta perifeerisessä maassa ulkomaan uutisten tarjonta on välttämätöntä lukijoiden palvelemiseksi, mutta toisaalta ulkomaan uutiset eivät kuulu tiedonvälityksen tärkeimpiin tehtäviin. Lisäksi ulkomaantoimittajien käytettävissä olevat lähteet ovat vakioituneet, ja toimituskäytännöt ovat muutenkin rutinoituneempia kuin muissa journalismin lohkoissa.

Yhdenmukaisuus näkyi erityisesti tavassa, jolla ulkopoliitiikan johtajat esiintyivät uutisissa. Esimerkiksi kun ulkoministeri Erkki Tuomioja vakuutti, että Naton laajeneminen ei vaikeuta Suomen ja Naton välistä rauhankumppanuutta, väite nieltiin purematta. Tuomiojan lausunto oli tyypillinen näyte Suomen valtiojohdon ulkopoliittisesta liturgiasta, jonka kuvaavia piirteitä ovat maltillisuuden korostaminen ja kaikenlaisen dramatiikan välttäminen. Ulkopoliitiikan johtajat näyttävät vievän toimittajia kuin passiä narusta; lausuntojen tulkitseminen uutisteksteissä tai niihin liittyvissä kommenttijuutuissa on harvinaista herkkua.

Samana päivänä julkaistu uutinen asetti kuitenkin Tuomiojan lausunnot ristiriitaiseen valoon. Uutisessa Tšekin presidentti Vaclav Havel ihmetteli Suomen ja eräiden muiden maiden puolueettomuutta ja piti tällaista politiikkaa aikansa eläneenä. Vaikka Havel ja Tuomioja eivät varsinaisesti keskustelleet toistensa kanssa, juttujen taittaminen samalle sivulle kehitti heidän välillään virtuaalisen dialogin ja horjutti yksimielisyyden vaikutelmaa, joka muuten tuntui hallitsevan kokouksen uutisointia.

Vaikka lehdet usein turvautuvatkin ulkomaan uutisoinnissaan uutistoimistojen tarjontaan, ne saattavat vaikuttaa toimituksellisilla valinnoilla uutisoinnin sisältöön ja sävyyn hyvinkin voimakkaasti. Esimerkiksi Keskisuomalainen

ja Satakunnan Kansa nostivat 22.11. pääuutiseensa suuren kuvan, jossa mielenosoittajat protestoivat Natoa vastaan. Ainakin Keski-suomalaisessa tämä lie-nee ollut toimituksen tietoinen valinta, sillä pääkirjoituksista päätellen lehden kanta Suomen Nato-jäsenyyteen on kielteinen.

Sinä sanot X, mutta entäpä Y?

Uutisten tekoa säätelevät monet vakiintuneet käytännöt ja julkilausumattomat säännöt, joten median on usein vaikea löytää asioihin vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Tiivistetysti voi sanoa, että Nato-keskustelun uutisoinnissa media ei ole ollut kovinkaan innovatiivinen.

Uutiset ovat kuvauksia todellisuudesta, ja ne on tuotettu aina tietystä näkökulmasta. Tästä aiheutuu se paradoksi, että laajassakaan reportaasissa ei ole mahdollista tuoda esiin kaikkia asiaan liittyviä näkökulmia, vaikka toimittajien ammattietiikka neuvookin kuuntelemaan myös muita osapuolia. Eräs tie kohti entistä rohkeampaa Nato-journalismia voisi olla kiperien kysymysten esittäminen. Kun haastateltava puhuu jostakin aiheesta, toimittaja voisikin kääntää asian aivan eri suuntaan, kuin haastateltava oli alun perin ajatellut (sinä sanot X, mutta minä kysynkin, mitä mieltä olet Y:stä).

Kiperiä Nato-kysymyksiä ovat esimerkiksi seuraavat: Joutuvatko uudet jäsenmaat siirtymään palkka-armeijaan? Pakotetaanko heidät lähettämään sotilaitaan taistelemaan ulkomaille? Sijoitetaanko maihin muiden maiden joukkoja tai joukkotuhoaseita? Entä miten Nato-jäsenyys vaikuttaisi niiden paikakuntien työllisyyteen, joissa on armeijan, erityisesti ilmavoimien, joukko-osastoja? Lisääntyisivätkö vai vähenisivätkö työpaikat? Aukenisiko puolustusvoimien henkilökunnalle aikaisempaa enemmän mahdollisuuksia kansainväli-siin tehtäviin? Journalisteilla olisi nyt oiva tilaisuus pudottaa Nato-keskustelu yläilmoista alas maanpinnalle, tavallisen ihmisen ulottuville.

Juho Rahkonen tekee Nato-journalismia käsittelevää väitöskirjaa Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella.